

Om guder og jordbruk

//

//]]]]> //]]>

BOKOMTALE: Hesiod illustrerer bredden i den greske episke tradisjonen ved å dikte om alt fra guder og helter til hverdagens slit på åkrene. Norske lesere kan nå være glade for å ha fått en Hesiod i full størrelse.

Av Eirik Welø, førstelektor i gammelgresk ved Universitetet i Oslo

Første bind ut i Gyldendal forlags nye serie med oversettelser fra antikkens litteratur, Kanon, er Aslak Rostads oversettelse av tre dikt knyttet til Hesiod. Hesiod er på mange måter en passende åpning, for hans verker hører til de tidligste vi har overlevet fra antikken. I motsetning til Homer, har han ikke vært presentert tidligere i den bredde Rostad gir oss, selv om noen av diktene boken omfatter riktignok har vært gitt ut på norsk tidligere.

Rostads gjendiktning inneholder *Theogonien*, *Arbeid og dager* og *Skjoldet*. Moderne forskere regner det som sikkert at hoveddelen av de to første er skrevet av Hesiod. Skjoldet er også blitt overlevet i Hesiods navn. I dag er det derimot enighet om at diktet mest sannsynlig ikke er skrevet av Hesiod, men av en ukjent forfatter som levde mot slutten av den arkaiske perioden (ca. 800-500 fvt.)

Glimt av dikteren

Hesiod står, sammen med Homer, ved begynnelsen av den greske litteraturen. Der Homer i sin opphøyde tilbaketrukkethet er den store ukjente, trer Hesiod oss tydeligere i møte som person. I *Theogonien* og *Arbeid og dager*, nevner han opplysninger som lar oss plassere ham i den greske verdenen: Faren, forteller Hesiod, hadde flyttet fra Kyme på den nordvestlige kysten av Lilleasia til Askra i Boiotia, et landskap på det greske fastlandet nord for Athen (*Arbeid og dager*, v. 633-40). I *Theogonien* avslører Hesiod at han hadde fått et kall fra musene om å besyngte gudene, og at han har fått en pris for sangen sin ved begravelser for stormannen Amfidamas i Khalkis på øya Euboia, en kort reise fra Boiotia (v. 22-35, 650-60).

Hesiod lar seg altså plassere geografisk. Når han levde, er mer omstridt. Antikkens lærde var enige om at han var samtidig med Homer og tilhørte det eldste laget av gresk litteratur. De fleste trodde den gang at Homer kom først. Dette synet deles av de fleste moderne forskere. Martin West, som har utgitt og kommentert både *Theogonien* og *Arbeid og dager*, går derimot inn for å sette Hesiod først, rundt år 700 fvt.

//]]]]> //]]>

Det er ikke klart hvorfor Hesiod gir oss disse opplysningene om seg selv, mens Homer holder seg i bakgrunnen. Kanskje var forventningene til sjangrene de skrev seg inn i forskjellige, kanskje tilhørte de ulike dikterskoler. Vi kan ikke vente noe klart svar på spørsmålet, men det at vi kan gripe noe av Hesiods personlighet, er fascinerende i seg selv. De fleste greske diktere i den arkaiske perioden er kjent kun gjennom sine egne verker hvis man ser bort fra senere, og ofte legendariske, anekdoter.

Hesiod tilhører den greske episke tradisjonen: Versemålet i alle diktene som er blitt overlevert i hans navn, er det daktyliske heksametret. Bruken av faste beskrivende adjektiver (*epiteter*) og tilbakevendende uttrykksmåter (*formler*) er felles for Homer, Hesiod og annen episk litteratur fra denne perioden, for eksempel de homeriske hymnen.¹ Samtidig er det detaljer i Hesiods språkbruk som antyder at han kan ha tilhørt en annen gren av den episke tradisjonen, men igjen vet vi for lite til å kunne trekke endelige konklusjoner. Noen episke virkemidler, for eksempel sammenligning, bruker Hesiod mindre enn andre epikere.

Hesiod og musenes sang

Hesiods forhold til musene er verdt å merke seg. I begynnelsen av *Theogonien* forteller Hesiod om hvordan han først ble dikter:

Musene ga Hesiod undervisning i skjønnsangerkunsten

den gang han gjette sin flokk under Helikons hellige lier.

Slik lød de ord som gudinnene første gang lot meg få høre,

døtrene avlet av skjoldfyrsten Zevs, de olympiske muser:

«Skamløse hyrder som bor i det fri og gir forrang til magen,

vi kan fortelle utallige løgner som framstår som sanne,

men vi kan også fortelle hva sannheten er, om vi ønsker.»

Slik talte Zevs den allmektiges døtre, de munnrappe muser.

Deretter rev de en gren fra et laurbærtre, én som var frodig;

den ble min stav før de pustet meg full med en gudegitt stemme

slik at jeg kunne berømme det svunne og det som skal komme. (v. 22-32)

Musene, som er døtre av Zevs og Mnemosyne (gresk for «minne» eller «hukommelse»), gir autoritet til både form og innhold. Dikteren trenger musenes hjelp for å kunne huske og organisere den mengden av informasjon som inngår i kunstverket. Hesiod åpner både *Theogonien* og *Arbeid og dager* med en påkallelse av musene, slik Homer begynner *Iliaden* og *Odysseen*. Hesiod viser senere sin takknemlighet ved å vie premien han vant i Amfidamas gravleker til musene (*Arbeid og dager*, v. 658-59).

//

//]]]]> //]]>

At musene er garantister for kunnskap fremgår tydeligere i en passasje fra *Arbeid og dager*. Etter at å ha gitt råd om jordbruk, går Hesiod over til å snakke om sjøfart.

Dette er all den erfaring jeg eier om klinkede fartøy,

likevel skal jeg forklare hva skjoldfyrsten Zevs har besluttet;

musene lærte meg nemlig å synge med grenseløs kunnskap. (*Arbeid og dager*, v. 660-62)

Dikteren innrømmer at han selv ikke er noen ekspert på området. Den ene gangen han har vært til sjøs var fergeturen fra fastlandet over til Euboia. Det er musene som bidrar med sin kunnskap og

lar dikteren gjøre den til hans. Hesiod ber musene om den informasjonen han trenger, og blir *inspirert* («de pustet meg full») i konkret forstand.

Muser som bor på Olympos, fortell meg nå sagnet fra starten;

gjør det bekjent hvem som først ibland disse kom hit til vår verden! (*Theogonien*, v. 114-15)

Gudenes tilblivelse

Theogonien er et dikt om guder. Mens *theos* er det greske ordet for «gud», *ergonia* i slekt med verbet *gignomai* («jeg blir») og substantivet *genesis* («tilblivelse»). Den greske originaltittelen betyr altså «gudenes tilblivelse», og Hesiods mål med diktet er å gi en systematisk fremstilling av hvordan den greske gudeverdenen er blitt til og hvilke slektskapsforhold som forbinder de ulike gudene. I løpet av diktets nærmere tusen linjer nevnes over tre hundre guder, og formmessig har diktet ofte preg av å være en versifisert katalog. Samtidig er det viktig å huske på at dette var en etablert sjanger innenfor den episke tradisjonen. Også hos Homer finner vi lange passasjer i katalogform, for eksempel i den såkalte «skipskatalogen» over de greske styrkene i bok 2 av *Iliaden*. Hesiod høres slik ut:

Nerevs ble opphav til mange gudinnebeslektede døtre,

født i et ufruktbart hav. Deres mor var den hårfagre Doris,

datter av selve Okeanos, elven som ikke har ende.

Første fikk de Protho, Eukrante og Sao, og så Amfitrite;

senere fikk de Eudora og Thetis, Galene og Glauke,

samt Kymothoe, den hurtige Speio og skjønne Thalia.

Deretter kom Pasithea, Erato og vakre Eunike;

senere kom Eulimene, Agave og skjønne Melite. (*Theogonien*, v. 240-47)

Hesiods guder er alt fra de velkjente olympiske – som Zevs, Hera og Ares – til naturelementer som hav, elver og vinder samt personifiseringer av abstrakte begreper som Glemsel, Sult og Smerte (v. 227). Hesiod forteller også en rekke korte historier om forholdet mellom guder og mennesker i fortiden. Luringen Promethevs narrer Zevs til å ta imot den dårligste delen av kjøttet som ofres, mens menneskene nyter de beste stykkene. Som straff tok Zevs ilden fra menneskene, men Promethevs stjal den tilbake. Slike myter kalles gjerne aitiologiske fordi de fungerer som forklaring på en kulturs tradisjoner og ritualer. Hesiods fortellinger gjør verden forståelig på samme måte som

slektskapsforholdene mellom de ulike gudene.

LES OGSÅ: [Gudenes teater](#) • [Athens siste balansekunstner](#) • [Klassiker i ny form](#) • [Plotin ble positivismens motsats](#) • [Platons erotiske verden](#) • [Sokrates på scenen](#)

Theogonien inneholder videre en inngående beskrivelse av underverdenens topografi, noe som til en viss grad forklarer hvordan den menneskelige verden er. I motsetning til *Iliaden* og *Odysséen*, er ikke *Theogonien* en fortelling med hovedpersoner som driver handlingen frem mot et mål. Riktignok gir genealogien diktet en viss struktur, men det som slår en moderne leser, er snarere den løse oppbygningen. Diktet er et læredikt og knytter seg til sjangeren visdomslitteratur, som er kjent fra Midtøsten og Egypt i tiden før Hesiod. Særlig hans fremstilling av hvordan generasjoner av guder kjemper mot hverandre og avløser hverandre på voldsomt vis peker mot akkadiske og hetittiske tradisjoner, selv om vi ikke vet hvordan dette tradisjonsstoffet kom til Hellas.

Hesiods betydning som kilde til vår viten om gresk religion består i at han er den første som forsøker seg på en systematisk fremstilling av den greske gudeverdenen. Han beskriver de samme gudene vi møter hos Homer og senere greske forfattere, og viser oss hvordan et helhetsbilde kunne fortone seg. Av og til viser Hesiod oss sider av gresk religion vi ikke kjenner fra andre steder: Han fremstiller gudinnen Hekate som en positiv støttespiller på alle livets områder for den som ærer henne. Homer nevner henne ikke i det hele tatt, og i senere gresk religion er hun en truende, underjordisk guddom. Vi vet ikke hvor utbredt Hesiods syn på Hekate var eller hvordan grekernes oppfatning av gudinnen utviklet seg, men denne korte passasjen i *Theogonien* er en nyttig påminnelse om spennet i gresk religion – både geografisk og historisk.

Menneskets lodd

Arbeid og dager viser oss en annen side av Hesiod. Som *Theogonien*, er dette et læredikt som gir leseren råd om hvordan man skal gå frem for å leve et godt liv. Denne gangen er temaet arbeid, mer spesifikt jordbruk. *Arbeid og dager* har blitt kalt en «bondepraktika», altså en slags jordbrukskalender, selv om diktet er mer variert enn som så. Hesiod forteller også her myter, til dels de samme som i *Theogonien*: Historien om Promethevs og Pandora fortelles i en litt annen versjon, i tillegg kommer fremstillingen av de fem verdensaldrene, som er opphavet til uttrykket «gullalder».

//]]]]> //]]>

Arbeid og dager skiller seg fra *Theogonien* ved at diktet er adressert til en bestemt person, som kalles Perses. Han omtales som «bror» av Hesiod og anklages for å ha tatt mer enn sin del av en arv, med støtte av «kongene», som antakelig var lokale autoritetspersoner. Hesiod henvender seg direkte til dem alle og ber dem handle rettferdig. Perses mottar også en rekke råd om hvordan man skal drive jordbruk og arbeid hardt på jorden, heller enn å lytte til krangler og tvister (v. 27-29).

Hesiods råd om jordbruk følger årshjulet og beskriver hvilke arbeidsoppgaver som bør gjøres til hvilke tider. Dikteren skildrer en bonde som har tjenestefolk og som hyrer inn dagarbeidere når det trengs. Her får vi et enestående innblikk i det livet de fleste mennesker i det gamle Hellas levde, dag ut og dag inn, år etter år. Det er et hardt liv, understreker Hesiod flere ganger, men det er bedre å leve enkelt og rettferdig enn å bli rik på urettmessig vis. Arbeid er menneskets lodd, og den som følger Hesiods råd, kan også få noen gode stunder.

Men når så gulltistelblomstringen kommer, og sangersikaden

uavbrutt sitter i treet og øser ut klingende toner

frambrakt under dens vinger mens sommeren er på sitt tyngste,

da er nok geitene tykkest og vinen den beste å drikke,

kvinnene villigst til elskov, men mennene svakest på krefter.

Hoder og knær blir jo tørre i heten fra Seiriosstjernen,

slik også huden blir brent. Men forhåpentligvis vil du finne

skygge i ly av en stein og et beger med vin ifra Biblos,

melkebakt brød og den seneste melken man får ifra geiter,

kjøtt fra ei ku som har gresset i skogen og ikke har kalvet,

samt fra et førstefødt kje, før du drikker den funklende vinen.

Mettet på mat kan du sitte i skyggen og holde ditt ansikt

vendt mot den deilige brisen som svalende Zefyros bringer. (*Arbeid og dager*, v. 582-94)

Herakles' skjold

Skjoldet er, som de andre verkene av Hesiod vi har sett på så langt, en sammensatt tekst. Hoveddelen av diktet er en skildring av skjoldet Herakles bar i kampen mot Kyknos («svanen»). Skjoldbeskrivelsen er inspirert av beskrivelsen av skjoldet Hefaistos laget til Akhillevs i attende bok av *Iliaden*. Selve kampen mellom Herakles og Kyknos er raskt gjort unna, mens beskrivelsen av skjoldet opptar mesteparten av diktet, som innledes av en fremstilling av Herakles' fødsel. Denne delen stammer sannsynligvis fra verket *Kvinnekatalogen*, som en gang i antikken etterfulgte slutten av *Theogonien* slik vi har den overlevert. *Kvinnekatalogen* finnes kun i fragmentarisk form, enten som sitater hos andre antikke forfattere eller på ufullstendige papyrusbiter funnet i Egypt i moderne tid. Utsmykningen på Herakles' skjold stemmer i følge kunsthistorikere overens med kunst fra begynnelsen av det sjette århundret fvt., over hundre år etter Hesiods antatte levetid.

//

//]]]]> //]]>

Norsk heksameter

Aslak Rostad har valgt å gjendikte *Theogonien*, *Arbeid og dager* og *Skjoldet* til norske heksametre.

Jeg synes det er et godt valg. Homer og Hesiod var diktere som arbeidet innenfor en tradisjonell metrisk form, og denne formen påvirket den måten de valgte å uttrykke seg på. *Theogonien* har tidligere blitt oversatt til prosa (av Tore Frost i serien *Verdens hellige skrifter*), og Kjell Arild Pollestad valgte også prosa i sin oversettelse av *Odysseen* (Cappelen Damm, 2013). Å oversette til prosa gjør det lettere for oversetteren å gjengi originalens innhold på en presis måte, men etter min mening mister man noe vesentlig på veien.

De greske dikternes bruk av epiteter og formler er knyttet til verselinjen som kompositorisk enhet, og prosagjengivelsene usynliggjør denne grunnenheten. Derfor er jeg glad for at norske lesere nå har fått en Hesiod i metrisk form slik vi allerede har Homer.

Rostads heksametre er, som han også selv peker på i innledningen, primært daktyliske. Det betyr at de fem første versføttene består av en aksentuert stavelse fulgt av to uaksentuerte:

Senere refset så Himmelen barna han selv hadde avlet ... (*Theogonien*, v. 207)

Spondeiske føtter (som på gresk består av to tunge stavelser) opptrer mye sjeldnere i gjendiktningen enn i originalen. Rostads spondéer består enten av to separate ord eller av sammensatte ord:

... glinsende, sulten på *kjøtt*, *skjult* dypt i den hellige jorden. (*Theogonien*, v. 300)

Han har omhyggelig *fastslått* gudenes plikter og retter. (*Theogonien*, v. 74)

Den sjette versefoten i det daktyliske heksametret består på gresk enten av en spondé eller en troké (en tung pluss en lett stavelse). I norske heksametre er denne versefoten overveiende trokeisk («siden», «fulgte», «havet»), men Rostad tillater seg ikke så sjelden en spondé i sjette fot også:

... da de kom ut av det hellige skjødde og nådde sin mors knær. (*Theogonien*, v. 460)

Rostads vers for det meste flyter godt, men jeg synes bruken av to aksentuerte enstavelsesord i sjette fot gir en rytme som avviker for mye fra hans metriske praksis ellers.

Bevarer særegenhetene

Når det gjelder det språklige uttrykket, lykkes Rostad godt med å gjengi det episke språkets særegenheter. Den greske episke tradisjonen er eldre enn det greske alfabetet, og diktekunsten ble i mange generasjoner overlevert muntlig. For å kunne lage stadig nye versjoner av de gamle historiene om helter og kriger utviklet dikterne faste uttrykk og innholdselementer som gikk igjen fra dikt til dikt. Siden ble tekstene skrevet ned, men de beholdt mange av de karakteristiske trekkene ved muntlig diktning. Rostad tar godt vare på denne siden av Hesiod, og finner norske ekvivalenter

for både epiteter og formler:

Zevs ble da lysten på Minnet, gudinnen med herlige lokker,

hun som så fødte ham musene, smykket med gullsmidde kroner. (*Theogonien*, v. 915-16)

Rostad har valgt å oversette det greske adjektivet *athanatos* («udødelig») med nyordet «dødløs». Det kjennes litt uvant i til å begynne med, men «livløs» og «fryktløs» danner et mønster som kan utvides, og oversetteren får et ord på to stavelser som er lettere å hanskes med enn det tradisjonelle.² For øvrig er Rostads språkføring kontrollert og passe moderne. Det episke språket er ikke dagligtale, og det synes jeg gjendikteren får frem også på norsk.

Tradisjonelt utvalg

Når det gjelder utvalget, har Rostad fulgt tradisjonen. Moderne kritiske utgaver trykker vanligvis *Skjoldet* sammen med Hesiods autentiske verker, gjerne fulgt av de mange fragmentene som finnes av *Kvinnekatalogen* og andre verker som er blitt tillagt Hesiod. Som nevnt ovenfor, er *Skjoldet* blitt overlevert sammen med de to andre diktene i manuskripter fra antikken og middelalderen, selv om også antikke kritikere frakjente Hesiod forfatterskapet. *Skjoldet* har blitt lest i sammenheng med *Theogonien* og *Arbeid og dager*, og de tre diktene har dermed en felles virkningshistorie. Det er altså gode grunner til å ta med de tre tekstene i en norsk Hesiod-utgivelse. På den annen side kunne man ha ønsket seg en gjendiktning av de mer sammenhengende delene av *Kvinnekatalogen*. Alle disse fragmentene er i likhet med *Skjoldet* ikke skrevet av Hesiod, men forholder seg tettere til sjangeren vi vet han skrev innenfor.

Det er mange grunner til å lese Hesiod. Vår kunnskap om tidlig gresk religion og mytologi ville vært mye magrere uten ham. Sammen med Homer illustrerer han bredden i den greske episke tradisjonen: fra guder og helter til hverdagens slit på åkrene. *Arbeid og dager* lar oss komme tett på den vanlige bonden og hans livsverden på en måte som vi bare får et glimt av hos Homer. Norske lesere kan derfor være glade for å ha fått en Hesiod i full størrelse, levende gjengitt på vellydende heksametre.

Noter

¹ Disse rundt tretti hymnene er ikke skrevet av Homer, men overlevert i hans navn.

² Takk til Bjørg Tosterud som påpekte mønsteret for meg!

